

OSMO PEKONEN (in coop. JOHAN C.-E. STÉN): Les Lumières en Finlande. Travaux et jours de dix-sept savants finlandais [The Enlightenment in Finland. Works and days of seventeen Finnish scholars]
Paris: Classiques Garnier, 2024. 236 s. ISBN: 978-2-406-17125-6

DOI: 10.31577/WLS.2025.17.3.15

© Institute of World Literature

Slovak Academy of Sciences

© Martina Vladovičová 2025

Licensed under CC BY-NC-ND 4.0

Ak vôbec možno charakter storočí v Európe vystihnúť jediným slovom, tak 18. storočie by bolo storočím osvietenstva. Tento prívlastok živia dominantné predstavy, ktoré sa spájajú s filozofickými ideami popredných mysliteľov, rozmachom vedeckého poznania a postupnými revolučnými zmenami v usporiadaní spoločnosti. Takáto oslnivá charakteristika však Európu 18. storočia nevystihuje v jej celistvosti. Týka sa predovšetkým západných krajín, ktorých historická rezonancia nezriedka iné odsúva do úzadia. Vo zvyšku Európy preto treba hľadať vlastné podoby storočia.

Práve snaha uchopiť osvietenské storočie z doteraz systematickejšie neprebádanej fínskej perspektívy viedla Osmu Pekonena k napísaniu knihy *Les Lumières en Finlande. Travaux et jours de dix-sept savants finlandais* (Osvietenstvo vo Fínsku. Práca a život sedemnástich fínskych vzdelancov). V roku 2024 vyšla vo francúzskom vydavateľstve Classiques Garnier ako 91. publikácia v rámci edície *L'Europe des Lumières* (Osvietenská Európa), ktorá si kladie za úlohu šíriť a prehľbovať poznatky o intelektuálnom, vedeckom, umeleckom a literárnom živote 18. storočia. Edícia sa neobmedzuje iba na tradičnú interpretáciu osvietenstva z pohľadu veľkých národov, ale pokrýva aj jeho „periférne“ podoby. Má interdisciplinárny charakter a je priestorom na preskúmanie takých aspektov storočia, ako cirkulácia vedeckých poznatkov a filozofických myšlienok, vzájomné prepojenie európskych mysliteľov, intelektuálne výmeny naprieč Európou atď. Svojím

záberom tak otvára priestor na reflexiu tohto obdobia z nového zorného uhla.

Pekonenova publikácia na vyše dvesto stranách ponúka kaleidoskopický pohľad na podoby fínskeho osvietenstva. Jeho obraz vytvára prostredníctvom sond do pôsobenia vybraných fínskych vzdelancov, ktorí sa zásadným spôsobom podieľali na intelektuálnom živote v krajine. Pri výbere osobností zavážil ich medzinárodný vplyv a cesty do zahraničia, pričom väčšina z nich sa na území dnešného Fínska buď narodila, alebo sa tam odohrala významná časť ich profesionálneho pôsobenia. Nájdú sa medzi nimi vedci, výskumníci, akademici, ale aj prieskumníci a dobrodruhovia, skrátka predstavitelia vtedajšej inteligencie.

Autor v úvode identifikuje dve zásadné otázky, ktoré celý koncept osvietenského storočia vo Fínsku problematizujú. V prvom rade ide o koncept fínskeho národa, keďže v 18. storočí geografická oblasť zodpovedajúca dnešnému územiu Fínska patrila Švédskemu kráľovstvu. Nie je teda prekvapujúce, že z celosvetového hľadiska sa povedomie o tomto období vo všeobecnosti redukuje na poznanie tých najvýraznejších švédskych osobností, akými sú Linné či Celsius. Pekonenova kniha má preto ambíciu „zaplniť medzeru v literatúre: pripomenúť, že Švédsko bolo v minulosti oveľa väčšie a medzi jeho významné osobnosti patria rovnako aj tie, ktoré pochádzajú z jeho východnej polovice, z Fínska“ (16; prel. M. V.).

V autorovom ponímaní ambivalentnou zostáva aj otázka, či možno na území vtedaj-

šieho Fínska oprávnene uvažovať o osvietenstvom storočí. Upozorňuje, že ak by sme vychádzali z francúzskeho ponímania osvietenstva tak, ako k nemu neraz pristupuje francúzska historiografia, tento pojem by sa sémanticky vyprázdnil (8 – 9). Pekonen v tomto smere nadväzuje na názor časti švédskej historiografie, ktorá o podobe osvietenstva vo Švédsku 18. storočia konštatuje, že sa v ničom neponáša na situáciu vo Francúzsku. Príklad intelektuálneho života osvietených protagonistov fínskej proveniencie, ktorých pôsobenie kniha zachytáva, len potvrdzuje, že osvietenstvo v tejto časti Európy nebolo ani revolučné, ani nespochybňovalo kresťanskú tradíciu, keďže vo väčšine prípadov išlo o luteránskych kňazov. Na pozadí životopisov vzdelancov autor v knihe čitateľskej verejnosti odhaľuje podobu osvieteného storočia vlastnú fínskemu prostrediu, kde osvietenstvo nadobudlo skôr vedecký než ideologicko-politický ráz. Jeho ústrednú črtu predstavoval utilitarizmus, z ktorého vyplývala výrazná podpora technického a vedeckého pokroku v snahe zefektívniť využívanie prírodných zdrojov a prispieť tak k rozvoju hospodárstva v kráľovstve.

Jazykovo aj obsahovo Pekonen vychádza v ústrety čitateľskej verejnosti, pre ktorú je Fínsko neznáme. Jeho spis môže poslúžiť ako prostriedok na preniknutie do všeobecne menej známeho historického pozadia pred vznikom fínskeho národa. V tomto smere sú nápomocné vysvetlenia reálií, poznámky pod čiarou, ale aj samostatný stručný prehľad, ktorý v úvode publikácie v bodoch zachytáva sled významných udalostí vo Fínsku v 18. storočí. Kniha môže osloviť frankofónne čitateľstvo, ktoré sa zaujíma o európske dejiny, šírenie filozofických myšlienok naprieč národmi, ich prieniky a nadobudnuté podoby. Z tohto hľadiska má publikácia potenciál aj slovenskému publiku poodhaliť historické paralely medzi vývinom slovenského a fínskeho národa. Nemenej zaujímavá bude aj pre tých, ktorí chcú preniknúť do dobového stavu vedeckého poznania v disciplínach ako astronómia, meteorológia, medicína, botanika, geodézia či ekonómia.

Knihu tvorí úvod, niekoľko poznámok k princípom uplatneným pri koncepcii portrétov, ktoré dopĺňa krátky Pekonenov životopis, prehľad významných udalostí vo Fínsku 18. storočia, samostatné kapitoly, záver, poďakovanie, prehľad toponým vo fínskom a švédskom jazyku a menný register. Kapitoly sú zoradené chronologicky podľa roku, v ktorom sa narodili portretovaní vzdelanci uvedení v názve. Takéto usporiadanie do určitej miery umožňuje vnímať vývoj udalostí v časovom slede.

Po náhlej smrti Osma Pekonena v roku 2022 sa o vydanie nedokončeného manuskriptu knihy postaral Johan C.-E. Stén, ktorý výber pôvodných dvanástich vzdelancov obohatil o ďalších päť osobností. Vzhľadom na túto skutočnosť by sa žiadalo pri každej kapitole jasne rozlíšiť autorstvo, no tento údaj sa v knihe nikde nenachádza.

Hoci väčšina osvietených vzdelancov si miesto v publikácii získala účasťou na významných vedeckých výpravách a rozvojom tzv. tvrdých vied, v kapitole „Henrik Gabriel Porthan, le premier statufié“ (Henrik Gabriel Porthan, prvý, ktorému vztýčili pomník) autor vyzdvihol zásluhy tohto osvieteného polyhistora na rozvoji disciplín spadajúcich do dnešných humanitných vied. Na cestách do Nemecka sa Porthan inšpiroval novými metódami historického a literárneho výskumu a rozvinul vlastnú kritickú metódu „triezvej pochybnosti“ (*sobria dubitatio*), ktorá spočívala „v dôslednom skúmaní a porovnávaní informácií z rôznych zdrojov“ (172). Vo svojom univerzitnom pôsobení sa „štúdiom všetkých aspektov fínskeho ľudu: jazyka a nárečí, zvykov a kultúry, histórie a folklóru, snažil podporovať duchovný a materiálny rozvoj svojej vlasti“ (176), čím prispel k budovaniu samostatnej fínskej identity v kráľovstve. V záujme získania pravdiviejšieho a triezvejšieho pohľadu na fínsku históriu sa začal ako jeden z prvých venovať štúdiu fínskeho folklóru. Zozbieral ľudovú poéziu, ktorú neskôr publikoval v pôvodnom znení s latinským prekladom v sérii vedeckých štúdií, kde ľudové básne podrobil analýzam z hľadiska štruktúry, metra a štýlu. Do li-

terárneho života v krajine sa zapísal aj ako spoluzakladateľ tajnej spoločnosti Aurora a šéfredaktor prvých fínskych novín vydávaných vo švédskom jazyku *Tidningar utgifna af et sällskap i Åbo* (Noviny vydávané spoločnosťou v Turku). Na stránkach tohto periodika svojimi príspevkami debutovali viacerí intelektuáli a hoci členmi spoločnosti Aurora sa mohli stať výhradne muži, v literárnej sekcii novín dostali priestor na publikovanie svojej tvorby aj spisovatelia.

Rozsahovo a spracovaním obsahu budia kapitoly rozkolísaný dojem. Zatiaľ čo niektoré si zachovávajú primárne životopisný ráz (napr. kapitola o Andersovi Chydeniusovi alebo Abrahamovi Niclasovi Clewberg-Edelcrantsovi), iné pripomínajú skôr prehľadové štúdie mapujúce rozvoj vedeckej oblasti s čiastkovými portrétmi rôznych vedcov, ktorí sa na jej rozvoji podieľali. Životopis vzdelanca, ktorému je kapitola venovaná v názve, tak pôsobí takmer iba ako doplnok na dotvorenie celkového obrazu disciplíny. Ako príklad možno uviesť kapitolu „Johan Leche, médecin et météorologue“ (Johan Leche, lekár a meteorológ), ktorá sa z nepomerne väčšej časti venuje rozvoju meteorológie ako vednej disciplíny, pričom zachytáva prehľad osobností, ktoré sa na jej rozvoji podieľali, dokumentuje uplatňované postupy meteorologických meraní vo Fínsku v 18. storočí a zdôrazňuje ich európsky význam. Jej text je nasýtený podrobnými informáciami o existujúcich zachovaných meteorologických záznamoch v rôznych archívoch. Ak uvážime, že autor v knihe neuvádza úplný zoznam zdrojovej literatúry, pôsobí toto zahrnutie marginálnych pramenných informácií nevyvážené. Ďalším príkladom nesúmernosti informácií je kapitola, ktorá už v názve kladie ústrednú portrétovanú postavu na vedľajšiu kolaj. Ide o „Les débuts de la médecine finlandaise et Johan Haartman“ (Začiatky fínskej medicíny a Johan Haartman). Takmer celá prvá polovica kapitoly sa venuje priblíženiu dobového stavu medicíny v kráľovstve, zachytáva prínosy viacerých osobností do jej rozvoja a až potom prechádza k životu a významu

pôsobenia Johana Haartmana, ktorý sa považuje za otca fínskeho lekárstva.

Na základe uvedených príkladov možno argumentovať, že znenie podtitulu publikácie (Práca a život sedemnástich fínskych vzdelancov) môže navodiť skreslené očakávanie obsahovej náplne kapitol, ktoré úplne nekorešponduje so skutočnosťou. Nemožno však tvrdiť, že kapitoly, v ktorých sa autor nevyhnutne nezameriava na význam a pôsobenie jedného vzdelanca, nezohrávajú v celkovej koncepcii knihy dôležitú úlohu. Práve naopak, aj typ sondy, ktorý približuje miestny stav vedeckej oblasti napĺňa cieľ publikácie, keďže aj pohľad na fínske osvietenstvo cez prizmu rozvoja vedeckej disciplíny a jej prepojenia s európskou vedeckou obcou predstavuje jeden zo spôsobov, ako usúvzťažniť „perifériu“ s „centrom“.

Nesúrodosť knihy sa v texte miestami prejavila aj na úrovni štýlu. Zatiaľ čo kapitoly orientujúce sa na životopis, respektíve prínos osobností v rámci vedných disciplín, si zachovávajú znaky náučného štýlu, v kapitolách, ktoré približujú udalosti súvisiace s výpravami, faktografický výklad strieda príbehový naratív. Text tak na niektorých miestach nadobúda znaky umeleckého štýlu, čím autor dosahuje pútavosť čítania. Za všetky ako príklad možno uviesť kapitolu „Herman Spöring, un compagnon de voyage du capitaine Cook“ (Herman Spöring, spoločník na ceste kapitána Cooka), ktorá zachytáva udalosti súvisiace s námornou výpravou kapitána Jamesa Cooka pri jeho prvej plavbe okolo Zeme. Fínsky prírodovedec Herman Spöring patril k vedeckým členom expedície. Keďže bol povolaním hodinár, na výprave zodpovedal za údržbu vedeckých zariadení, podieľal sa však aj na zdokumentovaní prírodovedných objavov. Poetický opis Spöringovho pohrebu na mori v závere kapitoly sa dostáva do kontrastu s vecnou formuláciou znenia nasledujúcej kapitoly. Pri súvislom čítaní môže takáto juxtapozícia štýlov pôsobiť rušivo.

V závere kapitol sa vždy uvádza krátka informácia o zachovaných pamiatkach na vzdelancov a aspoň jeden odkaz na dopln-

kovú literatúru o danej osobnosti. Treba však skonštatovať, že dôsledné uvádzanie všetkých citovaných zdrojov by zvýšilo vedecký kredit knihy. Kapitoly boli zámerne koncipované tak, aby sa mohli čítať ako samostatné celky. Svedčia o tom aj opakujúce sa zmienky o rovnakých historických udalostiach. Aj napriek tomu by kniha nestratila zo zaujímavosti, ak by kapitoly konzistentným spôsobom odkazovali na už spomenuté osoby a skutočnosti. Autor by tak dosiahol vyššiu mieru koherentnosti textu ako celku. Do istej miery tento nedostatok kompenzuje menný register v závere knihy, vďaka ktorému si možno informácie pospájať jednoduchšie.

Ak vezmeme do úvahy, že ambíciou knihy je rozšíriť povedomie o významných fínskych vzdelancoch osvietenského obdobia (1721 – 1809), možno skonštatovať, že tento cieľ aj napĺňa. Neponúka síce jednoznačné odpovede na otázky, ktoré vyvoláva jej názov, ale prinajmenšom nabáda k uvažovaniu

o podobách osvietenstva v periférnych oblastiach Európy. Poznanie podmienok a charakteru osvietenstva v okrajových oblastiach môže napokon viesť aj k novému pohľadu na veľké kultúry, ktoré sa popri periférnych ukážu v inom svetle. Aj napriek spomínaným nedostatkom knihe nemožno uprieť, že sprístupňuje množstvo všeobecne neznámych historiografických faktov, ktoré podávajú svedectvo o živote fínskych vzdelancov, ich intelektuálnej práci a mieste v európskej „République des Lettres“. Kniha Osma Pekone na tak môže pomôcť vyplniť niektoré z chýbajúcich dielov mozaiky, ktorou je Európa 18. storočia.

MARTINA VLADOVIČOVÁ

Ústav svetovej literatúry SAV, v. v. i.

Bratislava

Slovenská republika

martina.vladovicova@savba.sk

ORCID: 0009-0004-1880-5197

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-21-0198.